

POTOVATI V PREKMURJE, POTOVATI IZ PREKMURJA OD 16. DO 18. STOLETJA

TRAVELLING TO AND FROM PREKMURJE FROM THE SIXTEENTH TO THE EIGHTEENTH CENTURIES

Andrej Hozjan, dr. sc., docent

Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru
Koroška c. 160
SI-2000 MARIBOR

Primljeno: 3. 3. 2004.

Prihvaćeno: 10. 5. 2004.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 94:625.7 (497.4) (091)

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

POVZETEK

Kralj Ladislav I. Sveti je ozemlje Prekmurja vključil v državnopravni okvir ogrske krone. Postalo je obmejno področje na ločnici dveh velikih držav, ki pa sta od 1. polovice 16. stoletja naprej imeli istega vladarja. Čez prekmursko ravnico in čez sosednje Medmurje/Medimurje so že v visokem srednjem veku vodile najpomembnejše prometnice severozahodnega panonskega bazena.

V sestavku je avtor želel poudariti eno od bistvenih determinant prostora - njegovo tranzitno vlogo v času od 16. do izteka 18. stoletja. Pregledu historiata v najosnovnejših črtah in opisu regionalne ter lokalne cestne mreže ter gostinskih objektov sledijo navedbe mnogih oblik prometa in prihajanja v Prekmurje. V stilu nekaj najnovejših monografij o potovanjih in prometu - npr. L. Čoraliceve ter M. Kosija - je govor o vseh možnih vzgibih in razlogih za prihod semkaj ali za pot iz prostora. Avtor navaja vojaške zadeve, ogrožanje in vojskovanje, migracije - tu še posebej begunce, službena, interesna ter zasebna potovanja, ... in jih argumentira z več ilustrativnimi primeri iz virov in literature. V ekskurzu so predstavljene tri službene poti z gradu Dolnja Lendava v Trst ter nazaj leta 1763. Temeljna ugotovitev: prekmurski prostor je bil v danem času močno ogrožen, kljub temu pa intenzivno prehodan in pogost cilj različnih prišlekov.

Ključne besede: Prekmurje, promet, ceste, gostilne, potovanja, županija Vas, županija Zala, Gornja Lendava, Murska Sobota, Dolnja Lendava

Key words: Prekmurje, traffic, roads, hosting locations, travelling, Vas county, Zala county, Gornja Lendava, Murska Sobota, Dolnja Lendava

ZGODOVINSKE OSNOVE IN CESTNOPROMETNA MREŽA MED 16.-18. STOLETJEM

(v toponimiji so uporabljena tedanja in aktualna slovenska, madžarska ter nemška imena)

Prekmurje je obmejno področje severovzhodne Slovenije, ki ga omejujeta na zahodu reka Mura in drugod današnja državna meja R Slovenije. Najnovejše arheološke raziskave pričajo, da so jo zelo dobro poznali tukajšnji zgodnji prebivalci v prazgodovinskih obdobjih vsaj od 3. tisočletja pred Kr. naprej. Vendar bom na kratko predstavil le tukajšnje družbenohistorične razmere v stoletjih po mohački bitki.

Ozemlje je bilo šele v času ogrskega svetega kralja Ladislava I. dokončno vključeno v državnopravni okvir dežel ogrske krone sv. Štefana. Javnopravno je odtlej bilo sestavni del županij Železno/Vas in Zala, cerkvenopravno pa do leta 1777 del škofij Győr in Zagreb ter od tedaj naprej v celoti v okviru nove škofije Sombotelj/Szombathely. V času mohačke katastrofe je velika večina zemlje že nekaj stoletij v rokah dveh visokoplemiških družin. Večji del gornjega Prekmurja so posedovali gospodje - pozneje grofje Seči/madž. Szécsi, živeči na gradu Gornja Lendava (današnje uradno ime naselja pod gradom je Grad na Goričkem).¹ Dolnje Prekmurje pa so skoraj v celoti obvladovali gospodje Banič/madž. Bánfi, bivajoči na gradu Dolnja Lendava/danes Lendava/Lendva.² Oboji so dokončno izumrli v 17. stoletju - Sečiji 1685, Baniči pa 1645. Do prvih večjih delitev družinske posesti Sečijev je prišlo dobro stoletje prej ob izumrtju prvotne gornjelendavske linije, ki jo je 1570 nadomestila sorodstvena linija iz južne Slovaške.

V tem času je prostor posestno razdeljen na štiri stare zemljiškoposestne sedeže: Dobra(danes Neuhaus am Klausenbach), Gornja Lendava, Murska Sobota in Dolnja Lendava. V nadaljnjem procesu delitve posesti (17. in 18. st.) so se jim pridružili novi posestni uradi in manjša zemljiška gospodstva s sedeži v krajih Moravci(danes Moravske toplice), Rakičan in Beltinci. Kot novi zemljiški gospodarji so se do terezijanske dobe uveljavili: v gornjem Prekmurju predvsem grofovska linija rodbine Batthyány (gospodstvo Dobra z novima posestnima uradoma Moravci in Rakičan), ki so skupaj s knežjo linijo bili daleč največji posestniki v Železni županiji, in pozneje ob njih še grofje Nádasdy (del nekdanjega gospodstva Gornja Lendava s sedežem na istoimenskem gradu) ter grofje Szapáry (gospodstvo Murska Sobota in pridruženi urad Rakičan). Dolnje Prekmurje pa so posedovali knezi Esterházy (zmanjšano nekdanje gospodstvo Dolnja Lendava) ter pozneje ob njih še grofje Csáky (Beltinci).³ Iz stoletja v stoletje je postopoma naraščal tudi obseg posesti srednjega plemiškega sloja - baronov, in malih lastnikov - »plemičev ene posesti«.

¹ Gospodarji te posesti in gradu so od 1365/1366. D. KEREK, Nikolaj III.- najvidnejši predstavnik gornjelendavskih Szécsijev v 14. stoletju, *Zgodovinski časopis* 55, Ljubljana, 2001, št. 3 - 4 (124), 323 - 324.

² Prvotno ime rodbine je bilo Hahold/Hahót-Buzád. Gospodarji te posesti in gradu so od 1192., po katerem so pozneje tudi dobili grofovski naziv. Prim: VÁNDOR L., A Hahót - Buzád nemzetség birtokközpontjai (Posestni sedeži rodbine Hahót - Buzád), *Ljudje ob Muri/ Népek a Mura mentén/Völker an der Mur/Ljudi uz Muro*, Murska Sobota - Zalaegerszeg 1996., 135 - 141; I. ŠKAFAR, Dolnjelendavska rodbina Hoholt (Bánfi, Banič) in rast njene posesti do leta 1381., *Časopis za zgodovino in narodopisje* l. 42 (1971.)-n.v. 7, Maribor 1971., št. 1, 18; I. ŠKAFAR, Dnevnik dolnjelendavskih Bánffyjev, *ČZN* l. 51 (1980)-n.v. 16, Maribor 1980., št. 1, 71 - 89; KOVÁCS A., A Bánffyak, *Naptár 2000.*, A szlovéniai magyarok évkönyve, Lendva 1999., 92 - 97.

³ M. FUJS, Fevdalna zemljiška posest v Prekmurju, *Evangelikičanski koledar za navadno leto 1995.*, l. XLIV, str. 62 - 68; É. FÜLÖP, Angaben zur Besitzgeschichte des fürstlichen Zweiges der Familie Esterházy in der Feudalzeit, *Die Fürsten Esterházy, Burgenländische Forschungen, Sonderband XVI*, Eisenstadt 1995, str. 90 - 91 in 94; A. HOZJAN, Oris fevdalno-posestnih razmer na območju Prekmurja ter do reke Rabe med 12. in 18. stoletjem, *Katalog stalne razstave. Murska Sobota (Pokrajinski muzej) 1997.*, str. 55 - 62; M. KOZAR - MUKIČ, Podatki o načinu življenja prekmurskih Slovencev v 18. stoletju, *Zbornik soboškega muzeja* 4, Murska Sobota 1995., 77; TURBULY É., Zala megye közigazgatása 1541 - 1750 (Administracija Zalske županije 1541. - 1750.), *ZALA MEGYE ARHONTOLÓGIÁJA* 1138. - 2000., *Zalai Gyűjtemény* 50, Zalaegerszeg 2000., 25 - 28; D. KEREK, Szécsijevi gospodvi Grad in Sóbota v času turških vpadov in verskih sporov, *Zgodovina za vse*, l. 8, Celje, 2001., št. 1, 26 - 35.

Od samostanov lahko omenimo le manjši frančiškanski samostan v Murski Soboti, ki pa je v 2. polovici 17. stoletja deloval največ dvajset let.⁴ O postojanki pavlincev, ki naj bi jo Baniči ustanovili v Dolnji Lendavi v 1. polovici 16. stoletja, ni konkretnjših podatkov.⁵ Zato pa je v najbližjem sosedstvu delovalo več moških in ženskih samostanov, tako frančiškani v Varaždinu in Ormožu, cistercijani v Monoštru/Szentgotthárd, jezuiti v Varaždinu, kapucini v Radgoni/Radkersburg in v Varaždinu, pavlinci v Sv. Jeleni/danes Šenkovec pri Čakovcu, uršulinke v Varaždinu in drugi. Poznosrednjeveška in zgodnjenovoveška družbena slojevitost je ob naštetih rodbinah seveda vključevala tudi tukajšnje srednje in nižje plemstvo (= svobodnjake-nemešnjake), prebivalce več trgov in podložnike. Predvsem nižji sloji so doživljali bistvene spremembe. Tu ni bilo pravih meščanskih naselbin. Število trgov pa je med 16.-18. stoletjem nihalo zavoljo statusnih sprememb posameznih krajev, na kar je vplivalo mnogo dejavnikov, predvsem številne lokalno omejene katastrofe. Od Mohácsa naprej so ta prostor največkrat ogrožali vpadi turških čet, pa tudi divjanja upornih sedmograških knezov in Krucev.⁶ Pojavljale so se epidemije in naravne nesreče, med katerimi je seveda treba posebej omeniti nenehno poplavljanje obdelovalnih površin, kar je sicer tedanja značilnost širšega območja obeh županij.⁷ Posledice vsega tega so bile hude - občasne depopulacije in zdecimiranost prebivalstva so še poudarjale pogoste lakote. Več naselij in večjih, največkrat zidanih sakralnih objektov je v 16. in 17. stoletju dobesedno izginilo. Po dosedaj znanih dejstvih vsaj v ravninskem delu Prekmurja ni bilo trga, ki ne bi v tem času vsaj enkrat docela pogorel.

Religiozni preobrat v pokrajini nastopi z zgodnjim pojavom luteranstva med tukajšnjim plemstvom sredi 16. st., ki ga hitro uveljavi med podložniki. Nato pa mu od konca tega stoletja sledi še kalvinstvo. V bistvu je bilo rimokatolištvo za nekaj desetletij popolnoma izgnano iz prostora. Po Dolgi vojni se je v dolnjem Prekmurju z letoma 1608/1609 - konvertiranje Krištofa Baniča Dolnjelendavskega in prihod jezuitske misije iz Gradca/Graz - že pričnela postopna rekatolizacija. V gornjem Prekmurju pa se je konkretnije začela šele v času okrog bitke pri Modincih/Mogersdorf (1664). Vendar niti protireformacijski nastop vojske v letih 1732/33 ni izkoreninil tam zelo zasidranega luteranstva = današnjega evangeličanstva. Le nekaj let po szatmárskem miru je luteran Franc Temlin 1715. uspel izdati Mali katechismus - najstarejšo danes ohranjeno knjigo v prekmurskem slovenskem dialektu, ki je s tem postal knjižni jezik. Tako so si v jožefinski dobi po uvedbi tolerančnega patenta še delujoče evangeličanske skupnosti lahko znova začele graditi lastne cerkve.⁸ Istočasno so se v nekatere trge dolnjega Prekmurja naselile prve judovske družine.⁹ Romska populacijo pa v Prekmurju domnevamo vsaj že pred 17.

⁴ I. ZELKO, Frančiškani v Murski Soboti, Acta ecclesiastica Sloveniae 5, Ljubljana 1983., 321 - 328.

⁵ GUZSIK T. - FEHÉRVÁRY R., Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében(Dokumentirani izginuli pavlinski samostani v županiji Zala), Zalai Gyűjtemény 16, Zalaegerszeg 1981., 33 - 49.

⁶ I. VOJE, Slovenci pod pritiskom turškega nasilja, Ljubljana 1996., 37 - 38, 87 - 88, 105 - 106, 128 in 135; V. SIMONITI, Turški vpadi v Prekmurje v 16. in 17. stoletju ter njihove posledice, Fanfare nasilja, Ljubljana 2003., 107 - 127.

⁷ Prim. npr. G. BENCZE, Zala megye hidrográfiai képe a reformkori vízrendezések küszöbén - egy korabeli kéziratot forrás alapján. (Hidrografska slika županije Zala pred začetki vodnega reguliranja v reformnem obdobju - na temelju sodobnega rokopisnega vira), Zalai Gyűjtemény 18, Zalaegerszeg 1983., 193 - 207.

⁸ Prim. V. KERČMAR, Evangeličanska cerkev na Slovenskem, Murska Sobota 1995., 131 - 135; J. VUGRINEC, Prekmurski protestantski pisci 18. in 19. stoletja in nahajališča njihovih najpomembnejših del, Zbornik soboškega muzeja 7, Murska Sobota 2003., 53 - 54.

⁹ M. GAŠPAR, B. LAZAR, Judje v Lendavi = A Lendvai zsidóság, Lendava 1997.; F. KUZMIČ, Židje v Prekmurju, Katalog stalne razstave. Murska Sobota (Pokrajinski muzej) 1997., 187.

stoletjem, ko v najstarejših tukajšnjih matičnih knjigah že nastopa priimek Cigan, nato pa še izraz Zingar.¹⁰

Pokrajina je bila izrazito agrarna ter hkrati zavoljo dobre prehodnosti še v 16. st. pogost cilj trgovskih karavan, seveda le v mirnih obdobjih. Na številčnost potnikov je nedvomno vplivala bližina več trgov in mest - omenim le mesta Radgona, Ptuj in Varaždin -, ki so v mnogih pogledih soustvarjala tukajšnje življenje. Državnega - kraljevskega uradništva je bilo v pokrajini še v 18. stoletju zelo malo, še največ na carinskih točkah ob Muri oziroma na sedežu carine v Murski Soboti. Županijsko uradništvo je bilo tu bolje zastopano. Najuglednejši Prekmurci so večkrat zasedali tudi najvišje županijske funkcije in visoka mesta v vojski ali na kraljevskem dvoru.¹¹

Izrazito večja ogroženost prostora med rekami Mura, Raba in Krka/Kerka od poznega 16. stoletja naprej je seveda vplivala na prisotnost tujcev in tranzitnih potnikov. Skorajda 150 let je veljal za območje nevarnosti. Dotedanje tradicionalno ugodne prometne smeri so oslabele in nato utonile v pozabo. Vsakdanje tovarništvo in trgovske karavane večjega obsega so izginjali. Tudi pozneje, v 18. stoletju, se obseg trgovine kljub miru v pokrajini ni vrnil na prejšnjo stopnjo.

S prehodnostjo je bilo tesno povezano tedanje stanje tukajšnjih poti in cest. O ožji prometni tematiki v širšem zahodnoogrskem prostoru od poznega srednjega veka naprej je pisalo več madžarskih avtorjev, Ernő Deák pa je leta 1977 izčrpno opisal to stanje in tudi mnoge druge s prometom tesno povezane stvari.¹² Prekmurje je bilo kot odprt prostor prometno vseskozi zelo dostopno iz vseh smeri. Govorimo lahko o pravem prometnem križu čez pokrajino. Kot prvo moramo omeniti naravno pot - reko Muro, prastaro matično vez med Vzhodnimi Alpami in osrednjepanonskim bazenom. Čez njo je na odseku Radenci - Szemenye vozilo več pomembnih brodov, izstopal pa je tisti pri Dokležovju oziroma v višini Veržeja na štajerski strani.

Kot mednarodna glavna prometnica najvišjega ranga je osrednje Prekmurje prečkala cesta Kőszeg - Szombathely - Körmend - Rakos(danes Nagyrákos) ali tudi Zalaľövő - Csesztreg - Dobrovnik/Dobronak - Murska Sobota - Razkrižje - Varaždin, ki je svoj izrazit tranzitno - trgovski pomen izpričevala od poznega srednjega veka dalje.¹³ Že tedaj je namreč dobila vlogo severne vzporednice kraljevi cesti Buda - Čakovec - Ptuj - Ljubljana. Na Varaždin se je vezala tudi sekundarna cesta, ki je iz Körmenda čez Csesztreg pri Dolnji Lendavi prečkala dolnje Prekmurje v smeri Čakovca. Iz Murske Sobote je cestna smer šla na zahod prek Radgone v Gradec, Maribor in Ptuj, čez Doljno Lendavo pa v smeri Velike Kaniže/Nagykanizsa. Omembe vredne poznosrednjeveške lokalne prometnice so bile še pot od Rabe čez Dolnji Senik - Gornji Senik (z vzporednico St. Martin a. d. Raab - Liba) - Kuzma - Gornja Lendava - Radgona, cesta Óriszentpeter - Bajánsenye - Selo - Moravci - Murska Sobota ter pot Dobrovnik - Dolnja Lendava. Kot pomembnejši prometni točki sta že nastopala trga Murska Sobota (krajše Sobota) in Dobrovnik. Prav zavoljo gostega prometa je v Soboti kraljeva oblast v poznem srednjem veku

¹⁰ V oblikah Cigan, Czigan, Czigány in Zingari zapisano npr. v najstarejših ohranjenih matičnih knjigah župnij Turnišče - MATRICULA BAPTISATORUM 1676-1723 ET COPULATORUM 1680-1722 PAROCHIAE TURNISCHENSIS, in Murska Sobota - Liber Iste qVarentl, DieM ple baptizatl, rlteqVe CopVLatl IntVs Insertl, narrabl = Krstna (1733. - 1774.), poročna (1736. - 1773.) in pokopna (1736., 1740. - 1742. in 1754. - 1775.) knjiga brez naslova v enem zvezku, oboje Škofijski arhiv Maribor.

¹¹ Npr. Dolnjelendavski Baniči, ki so v 1. polovici 16. stoletja bili župani virovitičke županije, od 2. polovice tega stoletja naprej pa so večkrat zaporedoma imeli položaj velikega župana županije Zala, ZALA MEGYE ARHONTOLÓGIÁJA 1138. - 2000., 39, 246 - 247 in 379 - 380.

¹² Prim. F. HORVÁTH, Kőszeg fejlődése és szerepe a pannon térségben a 14.- 19. században - Die Entwicklung der Stadt Kőszeg und ihre Bedeutung im Pannonischen Raum, Nemzetközi kultúrtörténeti szimpozion »Mogersdorf« 1972 Kőszeg, Szombathely 1974., 35 - 61; E. DEÁK, Verkehrsverbindungen im niederösterreichischen und burgenländisch-westungarischen Grenzbereich in der Vor- und Frühphase der industriellen Entwicklung, Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1977., Maribor 1977., 155 - 192.

¹³ F. HORVÁTH, Kőszeg fejlődése ..., 41.

locirala sedež enega od glavnih tridesetniških uradov na meji z rimskim cesarstvom. Tukajšnji uradnik je nadziral kar šest mejnih prehodov - carinskih filial ob Muri. Cesar in kralj Karel je sicer leta 1715 sedež tega premaknil v vas Polanjski tik ob Muri (danes Krajna).¹⁴

Do poznega 18. stoletja se je lokalna prometna mreža še izboljšala.¹⁵ Odlično je razvidna tudi na jožefinskih vojaških kartah iz let 1784/1785.¹⁶ Iz opisov v pripadajočem tekstu zvmemo naslednje: Na splošno so bile vse ceste in poti zavoljo neurejenih strug rek in potokov ter sploh zaradi močne vodnatosti terena pogosto poplavljene ali vsaj močno poškodovane in zato težko prehodne. Redno so vzdrževali le pglavitne ceste. V gornjem Prekmurju so take bile: cesta Monošter - Gornji Senik - Srebrni breg - Otovci - Mačkovci - Murska Sobota in že omenjena cesta od Rabe čez St. Martin - Liba - Tauka - Kuzma - Gornja Lendava - Sv. Helena (danes Pertoča) - Radgona. Obe cesti sta bili v solidnem stanju.¹⁷ Povezovalo ju je več nestalnih poti in cestni odsek Boreča - Gornja Lendava. Vse tukajšnje mostiče so dobro vzdrževali. A zavoljo mnogih vzponov in spustov je bilo potovanje po njih kar naporno tudi ob dobrem cestišču. Pri Mačkovcih se je na to cestno zvezo navezovala cesta Sobota - Šalovci, ki je čez Sv. Trojico (danes Gornji Petrovci) in Borečo prav tako vodila do Gornje Lendave. Na vzhod se je cesta iz Šalovec nadaljevala v Hodoš/Hodos - Felsőkotormány - Bajánsénye, kjer se je razcepila kot se še danes.

V osrednjem in dolnjem Prekmurju je bila glavna cesta z oznako die Landstrasse Radgona - Gederovci - Sobota - Martjanci - Kobilje - Dobrovnik - Dolnja Lendava in od tu naprej na sever ali na jug. Pri Kobilju se je stranska cesta usmerila proti kraju Szentgyörgyvölgy. Vir pravi, da je bil odsek med Radgono in Soboto celo tlakovan.¹⁸ Pri Dobrovniku pravi, da je bila cesta do tam zaradi poplav dvignjena, sicer pa na celotni trasi dobro vzdrževana.¹⁹ Cesta Csesztreg - Dolnja Lendava - Čakovec je bila znana kot die Poststrasse, torej je bila v 18. stoletju osnovna prometnica med Dunajem in Zagrebom na ozemlju severozahodne Ogrske. Kar hkrati pomeni, da je tedaj po njej zanesljivo že potekal potniški promet s poštnimi kočijami. Na tem mestu lahko dodam, da so v omenjenih treh krajih dejansko delale stalne poštni postaje še pred koncem 17. stoletja. Dolnjelendavska pošta je tako bila do konca obravnavanega časa edina pošta v Prekmurju. Kot važna lokalna prometnica se je dotlej izoblikovala tudi danes tako zelo prometna cesta Murska Sobota - Beltinci - Dolnja Lendava.

Jožefinske karte pa nam povedo še mnoge druge za tedanjega popotnika zelo dragocene podatke. Podrobneje si oglejmo le navedbe gostinskih in drugih "turističnih" objektov. V trgu Gornja Lendava so imeli celo Bader Haus (ne pa tudi gostilno!).²⁰ Število gostiln ob naštetih cestah v poznem 18. stoletju je zelo dober kazalec prehodnosti pokrajine. Vir jih navaja v dodanem tekstu - opisu terena, in na samih kartah. Pri tem je posebej zanimivo, da se navedbe v obeh sestavnih delih vira podvajajo le za eno samo lokacijo - pri vasi Matjaševci, za vse druge gostilne pa ne. Tekst omenja npr. tudi gostilno pred vasjo Edelsbach (ob cesti med Kuzmo in Libo), ki je sicer stala dobesedno na današnji državni meji, a izven obravnavanega prostora.²¹ V

¹⁴ Te filiale so bile v vaseh: Cankova, Korovci, Rankovci, Tišina, Dokležovje in Melinci. E. DEÁK, Verkehrsverbindungen ..., 162 - 163; L. ČORALIĆ, Put, putnici, putovanja, Zagreb 1997., 142; M. KOSI, Potujoči srednji vek, Ljubljana 1998., 263.

¹⁵ Prim. npr. BENCZE G., Zala megye közúti közlekedése a XVIII - XIX század fordulója körüli időszakban. (Cestni promet v županiji Zala na prehodu iz 18. v 19. stoletje), Zalai Gyűjtemény 16, Zalaegerszeg 1981., 63 - 76.

¹⁶ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787. Opisi, Karte, 7. zvezek/Josephinische Landesaufnahme 1763. - 1787. Für das Gebiet der Republik Slowenien. Landesbeschreibung, Karten, 7. Band, ZRC SAZU, Arhiv Slovenije, Ljubljana 2001., ur. Vincenc Rajšp.

¹⁷ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787., 7. zvezek - Opisi, 14.

¹⁸ E. DEÁK, Verkehrsverbindungen ..., 181; Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787., 7. zvezek - Opisi, 15.

¹⁹ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787., 7. zvezek - Opisi, 44 in 47 - 48.

²⁰ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787., 7. zvezek - Opisi, 6.

²¹ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787., 7. zvezek - Opisi, 10 in 82, in Karte, Sekcija I-6.

Prekmurju pa tekst navaja naslednje gostilne: Sv. Jurij(danes Rogašovci), Sv. Helena(danes Perotoča) - tu celo kamnita gostilna, kamnite gostilne pa tudi še v krajih Cankova, Polanjski in Sobota. V vasi Krnci je stala večja kamnita preša z možnostjo nastanitve - Ein Preßhaus von Stein, so zu bewohnen.²² Ob teh navedbah pa lahko na samih kartah dodatno najdemo še oznake W.h. ali Wirthsh. (= Wirtshaus) na pričakovanih in nepričakovanih lokacijah. Razen že omenjene pri vasi Matjaševci so te bile: pri prehodu ogrsko - štajerske meje pri vasi Murski Petrovci, nato kar dve gostilni izven Murske Sobote ob cestah na sever - pred vasjo Nemčavci in med vasema Puconci ter Šalamenci, dalje še za krajem Kobilje ob cesti proti Dobrovniku, pa gostilna ob poti proti brodu na Muri med vasema Črensovci in Hotiza in še gostilna ob cesti med Čentibo/Csente in Dolino/Völgyifalu, skupno torej 12.²³ Skoraj zagotovo je bilo tedaj v pokrajini še več gostinskih objektov, npr. v trgih, ki pa v viru ne nastopajo. Lokacije gostiln jasno kažejo na potujoče goste.

POTOVALI SO V PREKMURJE, PO PREKMURJU ALI ČEZ PREKMURJE

O samih načinih potovanja ni treba izgubljeni besed. Številne razprave pričajo o dobro razvitem popotništvu v širšem panonsko-alpskem okolju. Potovali so vsi stanovi in sloji družbe. V 16. in 17. st. je bilo potovanje precej podobno potovanju v poznem srednjem veku, enako naporno in še zelo počasno. Prenočevanje v obcestnih gostilnah in špitalih je bilo neudobno. Ceste so večkrat nadzirali razbojniki in klateži, zato so bile nevarne. Na splošno velja, da je večina popotnikov še v 18. st. potovala peš oziroma na konju. Potovali s pošto kočijo je bilo v prvih obdobjih drago, lastnih vozov ali kočij pa marsikdo ni imel.²⁴

Zato raje pogledajmo, kdo vse je imel interes od drugod potovali v Prekmurje ali prek Prekmurja. Prihodi večjega števila ljudi ali v večjih skupinah naenkrat so v glavnem znani. To so bili pohodi in ropanja vojaških enot, tako na krščanski kot tudi na turški strani - čeprav so bili tudi ti "Turki" v mnogih primerih kristjani. Že v 16. stoletju se je tu čutila močnejša vojaška prisotnost štajerskih deželnih čet, ki so sem prihajale od sredine stoletja naprej.²⁵ Tedaj je dežela Štajerska zaradi krizne situacije na ogrskem bojišču - kot že nekajkrat prej - znova vzpostavila tudi lastno deželno vojnopoštno mrežo. Vojaška poštna postaja je bila v letih med 1555-1558 tudi v Dolnji Lendavi. Isto je Štajerska napravila v letu gradnje nove trdnjave Bajcsavár/Weitschawar 1578 - vojnopoštni postaji sta bili v Murski Soboti in v Dolnji Lendavi.²⁶ Leta 1566 je notranjeavstrijski nadvojvoda Karel organiziral močan vojni pohod v smeri Velike Kaniže in ga tudi osebno vodil. Na več ladjah je plul po Muri in se utaboril - med drugimi lokacijami - tudi pri prekmurski vasi Melinci.²⁷

²² Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787., 7. zvezek - Opisi, 36.

²³ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787., 7. zvezek - Opisi, 46 - 47, 86, 89 - 90, 95 in 100, in Karte, Sekcije: I-8, II-11, II-12, II-13 in III-14.

²⁴ Literature o prometu in o potovanjih čez ta prostor je mnogo. Prim. *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij/ Mednarodni kulturnopovijesni simpozij/Internationales kulturhistorisches Symposium / Nemzetközi kultúrtörténeti szimpozion Razvoj prometnih zvez v panonskem prostoru do 1918. leta / Razvoj prometnih veza u panonskom prostoru do 1918. godine / Die Entwicklung des Verkehrswesens im Pannonischen Raum bis 1918/A közlekedési összeköttetések fejlődése Pannónia terségében*, Maribor 1977.

²⁵ Prim. npr. poročilo štajerskega poveljnika Ahaca Herbersteina deželi, datirano Olsnitz/= Murska Sobota, 18. 3. 1566., Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLa), Militaria - Allg. Kronologische Reihe (Mil.), Sch. 1565 (stara signatura).

²⁶ A. HOZJAN, Prvi poštarji v Prekmurju in Pomurju. O delu prvih vojnopoštinskih postaj na obeh bregovih Mure v 16. stoletju, Zbornik soboškega muzeja 6, Murska Sobota 2001., 49 - 62.

²⁷ F. O. ROTH, Der flankierende Feldzug Erzherzog Karls II. von Innerösterreich an die untere Mur im Türkenkriegsjahr 1566 und die Bedeutung von Festung und Stadt Varaždin als zentraler Etappenort, Varaždinski zbornik 1181. - 1981., Varaždin 1983., 295 - 302; isti, Der »steirische« Feldzug August-Oktober 1566., Die Steiermark. Brücke und Bollwerk, Graz 1986., 227 - 228.

To je bil hkrati prvi prihod kakega od vladarjev ali sploh kronanih glav semkaj po letu 1480, ko je kralj Matija Korvin Hunjady prišel v Dolnjo Lendavo.²⁸ Bil pa je tudi zadnji.

A od sredine 16. st. naprej so se tu pojavljale razne vojske. Ob Turkih še čete sedmograških - erdeljskih knezov, ki so predvsem uničevale naselja. Rákóczijevi Kruci so v začetku 18. stoletja uničevalno vdrlili v dolnje Prekmurje in šli čez Muro na Štajersko. Vseskozi pa so s štajerske strani čez Prekmurje potovale deželne čete v obmejne ogrske trdnjave. S severa so občasno prihajali manjši vojaški oddelki grofov Batthyány in drugih, iz sosednjega Medmurja/Međimurja pa tudi vojaki grofov Zrinski. V istem 16. stoletju so zanesljivo prav čez to ozemlje potovali hrvaški begunci na področje južnega in osrednjega Gradiščanskega/Burgenland. Konec istega stoletja so iz Gradca v Petanjce pribežali begunci drugačne vrste - to so bili luteranski pridigarji in učitelji na protestantski stanovski šoli, med njimi znameniti astronom Johannes Kepler. Zavaljo nevzdržnih bivalnih razmer v dvorcu v lasti Nádasdyjev so se hitro razšli na razne konce.²⁹ V pokrajino so se nepretrgoma priseljevali ljudje iz širšega hrvaškega prostora, kar dokazuje naraščanje števila tu prisotnih družin z identifikacijsko oznako »Horvat«, ki so jim jih seveda dajali domačini in se je že v prvi ali drugi generaciji prišlekov največkrat transformirala v običajen priimek.³⁰ Mirno 18. stoletje je čas močnejšega priseljevanja tudi iz ogrske notranjosti v prekmurske trge.

Največ potnikov je v teh stoletjih sem zagotovo prihajalo iz sosednjih pokrajin obeh omenjenih županij, še posebej pa iz županijskih središč Vasvár - pozneje Sombotelj, in Zalaegerszeg. Manj jih je prihajalo s področij Hrvaške in Štajerske, zelo malo pa iz bolj oddaljenih krajev. Prišli so ali v smislu zasebnih poslovnih interesov, po zasebnih nagibih, na željo tukaj živečih ali pa po službeni dolžnosti, ali pa celo v okviru vseh teh razlogov. Silno redki so potovali iz osebne zabave ali avanturizma. O intenzivni trgovski izmenjavi čez širše področje ob Muri je že precej znanega.³¹ Le predvidevamo lahko, kdo vse je od teh, ki so potovali proti morju ali v notranjost Ogrske, sklepal kupčije v prekmurskih trgih. Trgovanje z živino, s kožami, z vinom in z drugimi agrarnimi proizvodi v večjih količinah so gojili predvsem zemljiški posestniki, medtem ko so prebivalci trgov lahko ponudili kupcem manjše količine in tudi obrtne izdelke. Velik del tega je bil namenjen oskrbi krajiškega vojaštva. Domačini so nedvomno opravljali tudi tovorniške posle za razne naročnike, tudi za vojsko, in nato šli po plačilo v sosednja mesta. Primer: Prebivalca trga Dobrovnik Blaž Sobočan in Valentin Koren sta v že omenjenem pohodu nadvojvode Karla 1566 iz vojaškega tabora pri Murškem Središču v Medmurju pripeljala pet štrtinov (= polovnjak, ok. 315 l) vina, ki je ostalo od pohoda, v proviantno skladišče v Radgonu. Tam sta za to dobila zaslužen plačilo.³² Med prihajajočimi trgovci in njihovim spremstvom so prednjačili ljudje iz ogrskih, južnoštajerskih in osrednještajerskih krajev.

²⁸ I. ZELKO, Doba Haholdov - Bánffyjev v Lendavi, Zgodovina Prekmurja, Murska Sobota 1996., 303.

²⁹ Protestantizem - zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyjev dvorec), Murska Sobota 2000.

³⁰ Priimek Horvat in Horváth sta danes med najpogostejšimi priimki v Prekmurju sploh ali pa verjetno najštevilčnejša! Podobno prvotno identifikacijsko oznako je pomenil izraz »novak«, ki je prerasel v danes prav tako enega najpogostejših prekmurskih priimkov Novak.

³¹ Odeveč je naštevanje razprav avtorjev iz različnih držav, ki so raziskovali trgovanje na obravnavanem prostoru, seveda pa je treba izpostaviti imena kot so O. Pickl, H. Hassinger, F. Gestrin, J. Adamček, I. Karaman, Bacskai V. in E. Deák. Za novejšo slovenske raziskave glej bibliografijo pri M. KOSI, za hrvaške raziskave bibliografijo pri L. ČORALIĆ, za madžarske raziskave pa npr. v dveh najnovejših madžarskih monografijah: Zala megye ezer éve (Tisoč let Zalske županije), szerk. VÁNDOR László, Zalaegerszeg 2001., in v A magyarok krónikája (Madžarska kronika) szerk. GLATZ Ferenc, Budapest 2000.

³² Potrdilo o izplačilu 5 goldinarjev 50 krajcarjev Blažu Sobočanu in Valentinu Korenu, Radgona, 27. 10. 1566., StLa, Mil., Sch. 1565.

Poslovni interes za prihod pa so imeli tudi mnogi drugi, od raznih gradbenikov in umetnikov naprej. Zagotovo so vse novogradnje cerkva in gradov in tudi adaptacijska dela na že zidanih objektih vodili mojstri od drugod. Upodabljajoči umetniki so prihajali na prekmurske gradove in dvorce izpolnjevati naročila. Največkrat so prišli sem v 18. stoletju, v času baroka. Samo med leti 1737 in 1751 so nastale kar tri nove katoliške župnijske cerkve na Cankovi, v Beltincih in v Dolnji Lendavi, v letih 1784-1785 pa dve evangeličanski v Puconcih in Križevcih. Kipar Janez Krstnik Klein iz Radgone je npr. delal v župnijskih cerkvah v Gornji Lendavi in v Martjancih. Iz Štajerske sta prišla tudi slikarja Ivan Pockel in Matija Schiffer ter poslikala prvi osrednje prostore soboškega gradu, drugi pa cerkev v Beltincih. Čudovito notranjo opremo soboškega gradu je vsekakor ustvarila skupina tujcev. Umetnostni zgodovinar Janez Balažič poudarja, da je bilo Prekmurje vseskozi ozemlje umetnostnih importov.³³ Želja po mirnem življenju in zaslužku je 1573 v Dolnjo Lendavo pripeljala celo preganjanega tiskarja Rudolfa Hoffhalterja, ki je sem prišel iz Sedmograške in tu natisnil tri madžarske luteranske knjige.³⁴

Najpogostejši vzrok prihoda v pokrajino je prav gotovo bil prihod po službeni dolžnosti. V mislih imam predvsem tako županijske kot kraljevske davčne, sodne, carinske in druge uradnike ter kontrolorje, nadalje uradniški aparat zemljiških gospodov in same lastnike zemlje. V nemirnih časih 17. stoletja so se pokrajine seveda vsi izogibali. Najverjetneje je bilo prav to vzrok, da so zemljiški posestniki hoteli imeti vsaj natančna poročila o stanju na njihovih posestvih. Pisali so jim jih njihovi upravniki in mnogo poročil se je ohranilo. Največ podatkov o njihovih prihodih je zato iz 18. st., ko se je izvajanje vsakdanje uprave povsem normaliziralo. Za terezijanske reforme, predvsem za davčno modernizacijo je bilo značilno intenzivno delo uradnikov na samem terenu, npr. v letih med 1766-1768.³⁵ Tako so svoje delo v pokrajini redno opravljali sodni uradniki. Primer: V arhivu knezov Esterházy na gradu Forchtenstein je ohranjen 979 strani obsegajoč sodni zapisnik zapuščinskega procesa med knezi Esterházy in vdovo Heleno Ebergény za gospodstvo Beltinci. Proces je skupaj trajal kar štiri leta - med 1754-1758, saj so županijski sodniki v Beltincih in v Turnišču procesno zaslišali nič manj kot nekaj sto prič.³⁶ Posebnost pa so bili prihodi samih lastnikov zemlje osebno. Za člane družine Batthyány je tovrstnih dokazov malo,³⁷ medtem ko lahko za Esterházyje zatrdim, da so tudi sami večkrat prihajali na dolnjelendavski grad. Tu so urejali posestne zadeve in izdajali privilegijske listine nižjim plemičem, živečim na njihovi veliki posesti. Knez in palatin Pavel Esterházy je zagotovo bil na gradu leta 1692, njegov sin Gabrijel pa je npr. sem prišel v letih 1695 in 1699.³⁸

Po službeni dolžnosti so v Prekmurje potovali najrazličnejši odposlanci, zaupniki in sli vladarjev, cerkvenih dostojanstvenikov, raznih upravnih teles - npr. štajerskih deželnih stanov ter seveda članov domačih plemiških družin. Razlogi prihoda odposlancev so lahko bili tudi zasebne narave, kot so to bile poroke. Ko je npr. leta 1567 dolnjelendavski gospod Ladislav Banič poročil svojo hčer z znanim hrvaškim poveljnikom Petrom Ratkaj, je cesar in kralj Maksimilijan naročil ogrskemu plemiču Andreju Balassa, naj se udeleži poroke v Dolnji Lendavi. V imenu vladarja je mlademu paru izročil dragocen pivski vrč v vrednosti 100 goldinarjev(gld), ki mu ga je v ta

³³ J. BALAŽIČ, Prekmurje kot prostor umetnostnih importov, Kronika, XXXIX, št. 1/2, Ljubljana, 1991., 11 - 15.

³⁴ L. BENCE, Alsólendva kulturális kisugárzása a 16. században, *Népek a Mura mentén/Völker an der Mur/Ljudi uz Muro/Ljudje ob Muri 2*, Zalaegerszeg 1998., 279 - 280.

³⁵ M. KOZAR - MUKIČ, Podatki ..., ibidem.

³⁶ Fürstlich Esterházy'sches Archiv Burg Forchtenstein, rokopis sodnega zapisnika brez naslova med sodnimi akti združene veleposesti Dolnja Lendava - Nempthy(danes Lenti), 1758.

³⁷ Kot svojevrstna rariteta se lahko označi krst otroka iz družine Batthyány v letu 1766., katerega starši so očitno bili prav tedaj na obisku v Rakičanu, Krstna, poročna in pokopna knjiga župnije Murska Sobota.

³⁸ Fürstlich Esterházy'sches Archiv Burg Forchtenstein, Amtsprotokoll No. 6982.

namen moral izročiti tedanji vrhovni tridesetnik v Slavoniji s sedežem v Nedelišču Andrej Metnitz.³⁹

Prihajali so tudi mnogi cerkveni ljudje, npr. duhovščina vseh tu prisotnih krščanskih cerkva, menihi, misijonarji, vizitatorji in drugi. Glede menihov je ilustrativen primer kapucinov iz Radgone, ki so prihajali v pokrajino vse od ustanovitve njihove tamkajšnje postojanke v letu 1617. Tu so pogosto pobirali miloščino in darila, za to pa dajali dobrotnikom duhovne protiusluge. 23. septembra 1717 je na gradu Gornja Lendava umrla Roza Rebeka Nádasdy, rojena grofica Schrattenbach, torej Štajerka. Radgonski kapucinski pridigar Ivan iz Gradca je na željo njenih bližnjih zanjo napisal nemški nekrolog in ga sam prebral na pogrebu v gornjelendavski cerkvi. Nato pa so naslednje leto v Gradcu natisnili kar dve verziji teksta. Iz naslovnice izhaja podatek o njegovem prihodu na Gornjo Lendavo.⁴⁰ V Mursko Soboto so v istem 18. stoletju večkrat prišli posamezni menihi - npr. minoriti in frančiškani - ter pomagali tukajšnjemu župniku.⁴¹ Prvi jezuiti - misijonarji so se na dolnjelendavskem gradu pojavili že leta 1609.⁴² Med več vizitatorji, ki so prišli vizitirat gornjeprekmurske luteranske skupnosti ali katoliške župnije, so znani npr. konec 17. st. opat Štefan Kázó in v 18. st. Scacchi, Batthyány in celo sam prvi škof v Sombotelju Szily. Tudi v dolnje Prekmurje so v 2. polovici 17. st. začeli prihajati zagrebški vizitatorji - najprej sila previdno zavoljo še prisotne turške nevarnosti, po osvojitvi Velike Kaniže 1690 pa redno.⁴³

Prihajali pa so tudi s čisto zasebnimi nagibi, kot so bili obiski, rodbinske vezi, velikokrat spletene tudi preko Mure, ali pa že omenjeni osebni dogodki. Prekmurski višji plemiči so se večinoma poročali z nevestami izven pokrajine. Podobno bi do neke mere lahko trdili za pripadnike judovske in romske skupnosti. Bili so seveda tudi popolnoma neznani vzroki prihoda. Varaždinski mestni zapisniki so npr. konec 16. stoletja zabeležili odhod nekega dekleta po imenu Katarina iz Varaždina v Dolnjo Lendavo.⁴⁴ Še najmanj pa vemo o skorajda vsakdanjem prihajanju nižjih slojev v pokrajino.

POTOVALI SO IZ PREKMURJA

Migracijski procesi v smereh iz pokrajine so prav tako znani. Takoimenovani Radgonski kot so v poznem 16. stoletju poselili begunci z Goričkega, iz zgornjega Prekmurja.⁴⁵ Nemirno 17. st. je spodbudilo odhode mnogih posameznikov ter tudi več družin v skrbi za lastno preživetje.

³⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz - und Hofkammerarchiv Wien, Familienakten, Bánffy.

⁴⁰ V. ŠKAFAR, Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju, Zbornik soboškega muzeja 7, Murska Sobota 2003., 48 - 49.

⁴¹ Npr. leta 1744. je prišel v Mursko Soboto k tukajšnjemu župniku za nekaj mesecev - med junijem in septembrom - v pomoč minoritski pater Sigismund in tu med drugim opravljaj krste ter jih vpisoval v matico. Podobno je aprila in septembra leta 1773. tu pomagal frančiškan p. Januarj Toplak, Krstna (1733. - 1774.), poročna (1736. - 1773.) in pokopna (1736., 1740. - 1742. in 1754. - 1775.) matična knjiga župnije Murska Sobota.

⁴² J. ANDRITSCH, Die Grazer Jesuitenuniversität und der Beginn der katholischen Restauration im Karpatenraum, 800 Jahre Steiermark und Österreich 1192. - -1992. Der Beitrag der Steiermark zu Österreichs Größe. Hg. V. Othmar Pickl, Graz 1992., 281.

⁴³ I. ZELKO, Prim. Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije 1615. - 1913., prir. M. Hrg i J. Kolanović, Zagreb 1989.

⁴⁴ A. HOZJAN, Zapisniki uprave mesta Varaždina in slovenski prostor, Zbornik soboškega muzeja 4, Murska Sobota 1995., 223.

⁴⁵ Prim. H. PURKARTHOFER, Radkersburg-Umgebung. Siedlungsgeschichtlicher, soziologischer und ethnischer Wandel, Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1994, Eisenstadt 1996., 101 - 117. Prispevek sicer obravnava tamkajšnje etnične razmere v času nekaj desetletij pred naselitvijo omenjenih beguncev, katerih izvor pa se da natanko ugotoviti z imenoslovnimi primerjavami starejših goriških priimkov.

Dovolj je pogledati matice nekaterih župnij npr. na štajerski strani čez Muro. Primer: v maticah župnije Sv. Križ pri Ljutomeru (danes Križevci pri Ljutomeru) se v tem času v nemajhnem številu že najdejo priimki, značilni izključno za področje osrednjega in dolnjega Prekmurja.⁴⁶ Odhajali so tudi v 18. st., a predvsem iz religioznih razlogov, kot je primer odhoda več prekmurskih družin v županijo Somody.⁴⁷

Tudi za potovanja iz pokrajine lahko na prvo mesto razlogov mirno postavim službene dolžnosti in za cilje potovanj prav tako sosednje ogrske županije. Vendar moram na tem mestu hkrati takoj opozoriti na izseljevanje mnogih posameznikov, ki so odhajali na šolanje, na iskanje dela ali z drugimi razlogi. Prekmurje je še danes pokrajina, od koder se mnogo več ljudi izseli kot priseli. To je očitna historična danost, ki je svoj vrh doživljala od poznega 19. stoletja naprej. Odveč je naštevati, kdo vse je zapustil ta prostor in se ni več vrnil. Za primer vzemimo človeka po imenu György Dobronoki/Jurij Dobrovniški. Kot mlad je odšel iz rojstnega trga Dobrovnik v jezuitske šole in postal eden vrhunskih intelektualcev srednje Evrope v prvi polovici 17. stoletja. Med drugim je bil prvi rektor novoustanovljene jezuitske univerze v Trnavi na Slovaškem.⁴⁸

Po službenih dolžnostih je mnogokrat odhajalo od doma prekmursko plemstvo. Zanje na splošno velja, da je bilo v opisanem času zelo mobilno. Pot jih je vodila v središča domačih ali tudi bolj oddaljenih župnij, kjer so opravljali uradniške službe, na zasedanja županijskih skupščin ali pa na zasedanja ogrskega državnega zbora. Nekateri so za daljša obdobja odhajali na vojaške poveljniške dolžnosti. Gospodar gospostva Gornja Lendava, general Franc Nádasdy - sin znanega zarotnika enakega imena, živeč konec 17. in v prvi tretjini 18. stoletja, je bil tipičen poveljnik. Na lastnem domu v Prekmurju je ob družini preživel le malo svojih let. Lep del življenja je prebil na vojaških pohodih in potovanjih od Slovaške do Beograda in Temišvara/Timisoara. Drugi so npr. imeli stalna poveljniška mesta v trdnjavah na prvi liniji protiturške obrambe. Nekateri so bili nosilci stalnih ali začasnih služb na cesarsko-kraljevem dvoru, kot npr. Nikolaj in Pavel Banič v 2. polovici 16. st.⁴⁹

Pri potovanjih plemiških ljudi so pomembno vlogo igrale obstoječe rodbinske vezi med družinami. Kar je hkrati pomenilo pošiljanje mnogih slov iz domačega kraja k njim. Sle s sporočili pa so iz pokrajine pošiljali tudi na mnoge druge naslove. Višji uradniki na tukajšnjih zemljiških gospostvih so iz pokrajine največkrat potovali na sever, k sedežem uprave rodbin Batthyány in Esterházy. Potovali pa so tudi na vzhod v notranjost Ogrske in na zahod proti morju, točneje v Trst. V to pristanišče so mnogokrat prihajali različni izdelki in predmeti oziroma blago, ki jih je prek morja naročil ta ali oni gospodar.

EKSKURZ: SLUŽBENA POTOVANJA IZ DOLNJEGA PREKMURJA V TRST IN NAZAJ LETA 1763

Ena od mnogih oblik službenih potovanj iz Prekmurja na daljše razdalje je bila pot v Trst. Knez Esterházy, lastnik gospostva Dolnja Lendava, je imel kot običajno tudi v letu 1763 vrsto

⁴⁶ Prim. J. MAKOVEC, Korenine. Priimki na Murskem polju 1669. - 1900, Murska Sobota 1987.

⁴⁷ M. KOZAR-MUKIČ, »Zaj lepau pride ono, ka mergémo, pa nede nas več?« (Slovenci v Taranyu), Zbornik soboškega muzeja 1, Murska Sobota 1990., 101.

⁴⁸ J. ANDRITSCH, Die Grazer Jesuitenuniversität..., 282; Prim. VARGA S., PIVAR E., Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete, Lendva 1979.

⁴⁹ Nikolaj Banič je 1564. postal član kraljeve osebne straže, dve leti pozneje pa eden od štirinajstih dvornih zakladnikov. Pavel Banič je dvorni zakladnik postal 1569., tri leta pozneje pa je dobil naziv kraljevega točaja. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Hofzahlamtsbücher, št. 20 - 1565: fol. 301 - 301v, št. 22 - 1567: fol. 241, št. 24 - 1570: fol. 252v-253, in št. 27 - 1573: fol. 237-237v.

naročil za stvari, ki so jih po morju pripeljali v tržaško luko. Razne dragocene izdelke, pohišstvo in drugo okrasje ali uporabne predmete z namenom uporabe na dolnjelendavskem gradu so šli v Trst iskat najvišji grajski uradniki s pomožnim osebjem, z več vozovi in vpreženimi konji. O vsakem potovanju je moral zadolženi uradnik napraviti obračun izdatkov. Ohranjeni obračuni poti v letu 1763 so svojevrstna rariteta. Najdeni so bili med stotinami uradniških dokumentov fonda Obračuni, torej med neštetimi drobnimi potrdili, spiski, tabelami in drugimi upravnimi spisi tega gospostva. Razkrivajo nam potek poti, dolge skupaj približno 600 km. Žal pa nikjer ni niti ene navedbe, kaj pravzaprav so dvignili v pristanišču, kar bi bili vsekakor zelo zanimivi podatki.

1. Konec junija in v začetku julija je šel na pot dolnjelendavski kaščar/Kastner Ivan Mihael Schmidt s sedmimi pomočniki, s štirimi vozovi in 16 konji. V Trstu je moral dvigniti blago v zabojih in skrinjah in ga prepeljati nazaj v Doljno Lendavo. Na poti je imel naslednje izdatke:
 - do Trsta - mostnine na Ptuju, čez Savinjo ter čez Savo, mitnine pod Trojanami, v Ljubljani in na »novi cesti čez Barje« ter nastanitev v Trstu;
 - povratek - mostnine čez Savo in Savinjo, mitnine pa na Barju, pod Trojanami in v Slovenski Bistrici/zu Feistritz gegen Potetsch.
 Skupaj z denarjem za seno za konje je izdal 7 renskih goldinarjev 52 krajcarjev(kr) oziroma 7 forintov 86 ½ denaričev ogrskega denarja.⁵⁰
2. Oktobra je moral na pot tamkajšnji oskrbnik/Schaffer Josip Stojković s tremi vozovi in 12 konji. Njegovi izdatki:
 - do Trsta - mostnine čez Savinjo in Savo ter za most na Barju, mitnine pa v Ormožu, Bistrici, v Celju/auf der hautb mauth, »na novi mitnici na Kranjskem«, v Ljubljani, Vrhniki in Razdrtem/Zu Resderto;
 - povratek - mostnine iste in dodatno za mostič med Ptujem in Ormožem, mitnine pa v Ljubljani, »na novi cesti«, na Vranskem, v Slovenskih Konjicah, Bistrici in v Ormožu.
 Skupni izdatki za oskrbo ljudi in živali so znesli 7 gld 54 kr, celotni stroški poti pa celo 15 forintov 25 denaričev.⁵¹
3. 15. decembra je na pot proti Trstu odšel Pavel Škorec, namestnik glavnega upravnika posesti Dolnja Lendava Antona Tarnoczy, z odpravo 12 konj in 4 vozov. To potovanje je zelo podrobno dokumentirano, saj je trajalo dlje časa in je tudi mnogo več stalo, kar 28 forintov 91 2/3 denaričev. Škorec je navedel izdatke od broda čez Muro na Dolnji Bistrici naprej ter jih razdelil po deželah (In Styria, In Carniola, In Italia, Redux in Carniola, In Stiria), zato vseh nima smisla naštevati. Njegov itinerar je bil: Ljutomer-čez Dravo-Bistrica-čez Savinjo-Žalec-Trojane-Št. Ožbalt-čez Kamniško Bistrico in Savo-Ljubljana-Vrhnika-Postojna-Divača-Trst. Vračal pa se je čez Črni Kal, Senožeče in Postojno vse do Ormoža, kjer je raje kot k Muri zavil mimo Središča ob Dravi čez državno mejo in prek Nedelišča ter Sv. Helene nad Čakovcem prispel na cilj.⁵²

⁵⁰ Specification Über etwelchen Unkosten, und Weeg Mauthen von Lendva aus nacher Triest Alsó Lendva den 9. July 1763. Joh. Michael Schmidt Kaßner. Fürstlich Esterházy'sches Archiv Burg Forchtenstein, Herrschaft Alsólendva/Oberlimbach, Abrechnungen/Obračuni, 1763.

⁵¹ Specification Wass auf der Triester Reyss an Mauth und Treißigist..., Lendva den 8.9bris 1763. Josip Stojković Schaffer. Fürstlich Esterházy'sches Archiv Burg Forchtenstein, Herrschaft Alsólendva/Oberlimbach, Abrechnungen/Obračuni, 1763.

⁵² Anno 1763 die 15a decembris Treczb I Alsó Lendvaben, Triesti utban harmadiki uttal ...Specificationio Anno 1763. Lendvae 3tia Januarii. Paulus Skorecz Spanus Also Lendvensis. Fürstlich Esterházy'sches Archiv Burg Forchtenstein, Herrschaft Alsólendva/Oberlimbach, Abrechnungen/Obračuni, 1763.

Zelo gibljivi so zagotovo bili tudi nižji sloji, tako tržani kot kmetje. Prebivalstvo trgov je vsakodnevno potovalo s poslovnimi interesi v okoliške kraje. Tržan Dolnje Lendave Valentin Righ je npr. leta 1588 skupaj s tukajšnjim sodnikom moral priti v Varaždin, kamor so ju sodno poklicali zaradi Valentinove prevare v trgovanju z žitom.⁵³ V Varaždin pa je leto pozneje pripotovala celo večja skupina kmetov iz dolnjega Prekmurja. Ugledni tukajšnji meščan Blaž Škrinjarić je bil obtožen prešuštvojanja z mlado Uršulo Geljanić. 18. avgusta 1589 je v Varaždinu svečano podpisal izjavo o lastni nedolžnosti. Pred njegovim podpisom pa so vpisali imena in priimke 15 kmetov iz dolnjeprekmurskih vasi Bistrica ob Muri, Beltinci, Dokležovje, Gančani, Ižakovci, Črensovci in Melinci. Prišli so po ukazu gospodov Gašperja in Nikolaja Banič, da so tako jamčili za pravovernost Škrinjarićeve izjave.⁵⁴ Dogodek je sicer zelo nenavaden, priča pa med drugim tudi o tesnih vezeh Dolnjelendavskih gospodov z Varaždinčani.

Za sklep: Mobilnost ljudi v nekem konkretnem prostoru je možno zelo prepričljivo opisovati. Za preteklost Prekmurja pa je znano dejstvo, da je velika količina obstoječih virov še neobdelana in sploh malo znana. Vendar lahko na podlagi mnogih člankov in razprav utemeljeno sklepamo o zelo intenzivni prehodnosti tega prostora vsaj v obdobjih, ko je tu vladal mir. Potovali so vsi družbeni sloji, le cilji in razdalje so bili različni. Že ta ugotovitev pa spodbija misel o Prekmurju kot o popolni provinci tam nekje Bogu za hrbtnom, za katero se ni zmenil nihče. Tak vtis se je namreč v slovenskem zgodovinopisju nehote ustvaril prav zavoljo pomanjkanja konkretnih raziskav. Na nas samih je, da to netočno podobo popravimo.

SUMMARY

King Ladislas I ('the Holy') incorporated the territory of Prekmurje into the state and legal framework of the Hungarian crown. It thus became a border zone at the meeting point of two large states, which since the first half of the sixteenth century had the same ruler. Already during the late Middle Ages the most important traffic routes in the north-western Pannonian basin led through the Prekmurje plain and through neighbouring Medmurje/Međimurje.

The intent of this paper is to emphasise one of the more important determinants of space, i.e. its transit role during the period encompassing the sixteenth century to the end of the eighteenth century. A brief review of the history and descriptions of the regional and local road networks and hospitality establishments is followed by an overview of the many forms of traffic and arrivals in Prekmurje. Based on the style of the most recent monographs on travel and traffic—e.g. those by L. Čoralić and M. Kos—there is a discussion of the possible regions for travel to and from the region. The author cites military reasons, threats and war, migrations (especially of refugees), official, business and private travel, and backs his arguments with a number of illustrative examples from the sources and literature. The paper presents three official trips from the town of Donja Lendava to Trieste and back in 1763. Primary conclusion: Prekmurje was very threatened during this period, but despite that it recorded a great deal of transit and different types of new settlers frequently came here to live.

⁵³ A. HOZJAN, Zapisniki uprave mesta Varaždina ..., 223.

⁵⁴ A. HOZJAN, Zapisniki uprave mesta Varaždina ..., 222.

NEOBJAVLJENI VIRI**Škofijski arhiv Maribor (ŠAM), matične knjige župnij:**

- Turnišče: *MATRICULA BAPTISATORUM 1676-1723 ET COPULATORUM 1680 - 1722 PAROCHIAE TURNISCHENSI*
- Murska Sobota: *Liber Iste qVarentl, DieM ple baptizatl, rlteqVe CopVLatl IntVs Insertl, narrabl* = Krstna (1733. - 1774.), poročna (1736. - 1773.) in pokopna (1736., 1740. - 1742. in 1754. - 1775.) knjiga v enem zvezku.

Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLa), Militaria - Allgemeine Kronologische Reihe, Sch. 1565 (stara signatura):

- poročilo štajerskega poveljnika Ahaca Herbersteina deželi, Olsnitz/= Murska Sobota, 18. 3. 1566.
- potrdilo o izplačilu 5 goldinarjev 50 krajcarjev Blažu Sobočanu in Valentinu Korenu, Radgona, 27. 10. 1566.

Fürstlich Esterházy'sches Archiv Burg Forchtenstein:

- rokopis sodnega zapisnika brez naslova med sodnimi akti združene veleposesti Dolnja Lendava - Nempthy, 1758.
- Herrschaft Alsólendva/Oberlimbach/Dolnja Lendava, Abrechnungen, 1763.:
- obračun poti Ivana Mihaela Schmidta
- obračun poti Josipa Stojkovića
- obračun poti Pavla Škorca
- Amtsprotokoll No. 6982.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖSta), Finanz- und Hofkammerarchiv (HKA) Wien:

- Familienakten, Bánffy.
- Hofzahlamtsbücher, št. 20 - 1565, št. 22 - 1567, št. 24 - 1570 in št. 27 - 1573.

OBJAVLJENI VIRI

- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763. - 1787. Opisi, Karte, 7. zvezek/*Josephinische Landesaufnahme 1763. - 1787. Für das Gebiet der Republik Slowenien. Landesbeschreibung, Karten, 7. Band, ZRC SAZU, Arhiv Slovenije, Ljubljana 2001, ur. Vincenc Rajšp.
- Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije 1615. - 1913.*, prir. M. Hrg i J. Kolanović, Zagreb 1989.

LITERATURA

- ANDRITSCH, Johann - Die Grazer Jesuitenuniversität und der Beginn der katholischen Restauration im Karpatenraum, *800 Jahre Steiermark und Österreich 1192. - 1992. Der Beitrag der Steiermark zu Österreichs Größe*. Hg. v. Othmar Pickl, Graz 1992., 281.
- BALAŽIĆ, Janez - Prekmurje kot prostor umetnostnih importov, *Kronika*, XXXIX, št. 1/2, Ljubljana, 1991., 11 - 15.
- BENCE, Lajos - Alsólendva kulturális kisugárzása a 16. században, *Népek a Mura mentén/Völker an der Mur/Ljudi uz Muro/Ljudje ob Muri 2*, Zalaegerszeg 1998.
- BENCZE, Géza - Zala megye közúti közlekedése a XVIII - XIX század fordulója körüli időszakban. (Cestni promet v županiji Zala na prehodu iz 18. v 19. stoletje), *Zalai Gyűjtemény 16*, Zalaegerszeg 1981.
- BENCZE, Géza - Zala megye hidrográfiai képe a reformkori vízrendezések küszöbén - egy korabeli kézirat forrás alapján, *Zalai Gyűjtemény 18*, Zalaegerszeg 1983.
- ČORALIĆ, Lovorka - Put, putnici, putovanja, Zagreb 1997.
- DEÁK, Ernő - Verkehrsverbindungen im niederösterreichischen und burgenländisch-westungarischen Grenzgebiet in der Vor- und Frühphase der industriellen Entwicklung, *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1977.*, Maribor 1977.
- FUJS, Metka - Fevdalna zemljiška posest v Prekmurju, *Evngeličanski koledar za navadno leto 1995.*, l. XLIV.

- FÜLÖP, Éva - Angaben zur Besitzgeschichte des fürstlichen Zweiges der Familie Esterházy in der Feudalzeit, *Die Fürsten Esterházy*, Burgenländische Forschungen, Sonderband XVI, Eisenstadt 1995.
- GAŠPAR, Mirjana, LAZAR, Beata - Judje v Lendavi = A Lendvai zsidóság, Lendava 1997.
- GUZSIK, Tamas - FEHÉRVÁRY, Rudolf, Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében, *Zalai Gyűjtemény* 16, Zalaegerszeg 1981.
- HORVÁTH, Ferenc - Kőszeg fejlődése és szerepe a pannon térségben a 14.-19. században - Die Entwicklung der Stadt Kőszeg und ihre Bedeutung im Pannonischen Raum, *Nemzetközi kultúrtörténeti szimpozion »Mogersdorf« 1972 Kőszegen*, Szombathely 1974.
- HOZJAN, Andrej - Zapisniki uprave mesta Varaždina in slovenski prostor, *Zbornik soboškega muzeja* 4, Murska Sobota 1995.
- HOZJAN, Andrej - Oris fevdalno-posestnih razmer na območju Prekmurja ter do reke Rabe med 12. in 18. stoletjem, *Katalog stalne razstave*. Murska Sobota (Pokrajinski muzej) 1997.
- HOZJAN, Andrej - Prvi poštarji v Prekmurju in Pomurju. O delu prvih vojnopoštarnih postaj na obeh bregovih Mure v 16. stoletju, *Zbornik soboškega muzeja* 6, Murska Sobota 2001.
- KERČMAR, Vili - *Evangeličanska cerkev na Slovenskem*, Murska Sobota 1995.
- KEREC, Darja - Nikolaj III. - najvidnejši predstavnik gornjelendavskih Szécsijev v 14. stoletju, *Zgodovinski časopis* 55, Ljubljana, 2001., št. 3 - 4(124).
- KEREC, Darja - Szécsijevi gospostvi Grad in Sóbota v času turških vpadov in verskih sporov, *Zgodovina za vse*, l. 8, Celje, 2001., št. 1.
- KOSI, Miha - *Potujoči srednji vek*, Ljubljana 1998.
- KOVÁCS, Attila - A Bánffyak, *Naptár 2000*, A szlovéniai magyarok évkönyve, Lendva 1999.
- KOZAR-MUKIČ, Marija - »Zaj lepau pride ono, ka mergémo, pa nede nas več?« (Slovenci v Taranyu), *Zbornik soboškega muzeja* 1, Murska Sobota 1990.
- KOZAR - MUKIČ, Marija - Podatki o načinu življenja prekmurskih Slovencev v 18. stoletju, *Zbornik soboškega muzeja* 4, Murska Sobota 1995.
- KUZMIČ, Franc - Židje v Prekmurju, *Katalog stalne razstave*. Murska Sobota (Pokrajinski muzej) 1997.
- MAKOVEC, Juš - *Korenine. Priimki na Murskem polju 1669. - 1900.*, Murska Sobota 1987.
- Protestantizem - zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyjev dvorec)*, Murska Sobota 2000.
- Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij/Međunarodni kulturnopovijesni simpozij/Internationales kulturhistorisches Symposium/Nemzetközi kultúrtörténeti szimpozion Razvoj prometnih zvez v panonskem prostoru do 1918. leta/Razvoj prometnih veza u panonskom prostoru do 1918. godine/Die Entwicklung des Verkehrswesens im Pannonischen Raum bis 1918/A közlekedési összeköttetések fejlődése Pannonia térségében*, Maribor 1977.
- PURKARTHOFER, Heinrich - Radkersburg-Umgebung. Siedlungsgeschichtlicher, soziologischer und ethnischer Wandel, *Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1994.*, Eisenstadt 1996.
- ROTH, Frank Otto - Der flankierende Feldzug Erzherzog Karls II. von Innerösterreich an die untere Mur im Türkenkriegsjahr 1566 und die Bedeutung von Festung und Stadt Varaždin als zentraler Etappenort, *Varaždinski zbornik 1181. - 1981.*, Varaždin 1983., 295 - 302;
- ROTH, Frank Otto - Der »steirische« Feldzug August-Oktober 1566, *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk*, Graz 1986., 227 - 228.
- SIMONITI, Vasko - Turški vpadi v Prekmurje v 16. in 17. stoletju ter njihove posledice, *Fanfare nasilja*, Ljubljana 2003.
- ŠKAFAR, Ivan - Dolnjelendavska rodbina Hoholt (Bánfi, Banič) in rast njene posesti do leta 1381., *Časopis za zgodovino in narodopisje* l. 42 (1971)-n.v. 7, Maribor 1971., št. 1, 18.
- ŠKAFAR Ivan - Dnevnik dolnjelendavskih Bánffyjev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* l. 51 (1980.)-n.v. 16, Maribor 1980., št. 1.
- ŠKAFAR, Vinko - Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju, *Zbornik soboškega muzeja* 7, Murska Sobota 2003., 48 - 49.
- TURBULY, Éva - Zala megye közigazgatása 1541-1750, *ZALA MEGYE ARHONTOLÓGIÁJA 1138 - 2000*, Zalai Gyűjtemény 50, Zalaegerszeg 2000.
- VÁNDOR, László - A Hahót - Buzád nemzetség birtokközpontjai (Posestni sedeži rodbine Hahót - Buzád), *Ljudje ob Muri/ Népek a Mura mentén/Völker an der Mur/Ljudi uz Muru*, Murska Sobota - Zalaegerszeg 1996.
- VARGA, Sandor, PIVAR Ella - *Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete*, Lendva 1979.

VOJE, Ignacij - *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*, Ljubljana 1996.

VUGRINEC, Jože - Prekmurski protestantski pisci 18. in 19. stoletja in nahajališča njihovih najpomembnejših del, Zbornik soboškega muzeja 7, Murska Sobota 2003.

ZALA MEGYE ARHONTOLÓGIÁJA 1138-2000, Zalai Gyűjtemény 50, Zalaegerszeg 2000.

ZELKO, Ivan - Francišskani v Murski Soboti, Acta ecclesiastica Sloveniae 5, Ljubljana 1983.

ZELKO, Ivan - Doba Haholdov - Bánffyjev v Lendavi, *Zgodovina Prekmurja*, Murska Sobota 1996.

